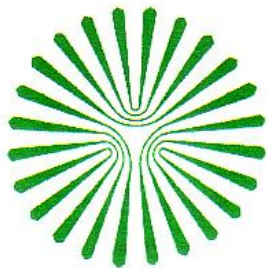

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه پیام نور
مرکز تحصیلات تکمیلی

رساله برای دریافت مدرک دکتری تخصصی (ph.D.)
رشته‌ی مدرسی معارف اسلامی (گرایش انقلاب اسلامی ایران)
گروه الهیات و معارف اسلامی

عنوان رساله:

حقوق سیاسی ملت؛

از منظر اسلام و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

حمیدرضا طالقانی اصفهانی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر جلال درخشه

اساتید مشاور:

جناب آقای دکتر محمدرضا حاتمی

جناب آقای دکتر محمدرضا ضمیری

شهریور 1393

(فرم شماره ۱۰: صورتجلسه دفاع از رساله)

تاریخ: ۲۲/۰۶/۹۳

شماره: ۲۴/۰۶/۹۳

دانشگاه پیام نور

صورتجلسه دفاع از رساله دکتری تخصصی (Ph.D.)

جلسه دفاع از رساله دوره دکتری تخصصی آقای حمید رضا طالقانی اصفهانی دانشجوی رشته مدرسی معارف اسلامی (انقلاب اسلامی) به شماره دانشجویی ۸۶۹۱۰۱۰۷۱ تحت عنوان « حقوق سیاسی ملت از منظر اسلام و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران » با حضور هیات داوران در روز چهارشنبه مورخ ۱۳۹۳/۰۶/۱۹ ساعت ۱۰ صبح در محل ساختمان مرکز تحصیلات تکمیلی برگزار شد و هیات داوران پس از بررسی، رساله‌ی مذکور را شایسته نمره به عدد ۱۹/۵ به حروف « نوزده و پنج دهم » با درجه « عالی » تشخیص داد.

ردیف	نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبه دانشگاهی	دانشگاه/موسسه	امضاء
۱	آقای دکتر درخشه	استاد راهنما	استاد	امام شهریار	
۲	آقای دکتر حانمی	استاد مشاور	استادیار	پیام نور	
۳	آقای دکتر ضمیری	استاد مشاور	استادیار	پیام نور	
۴	آقای دکتر خودروان	استاد داور	استادیار	پیام نور	
۵	آقای دکتر محمود پناهی	استاد داور	استادیار	پیام نور	
۶	آقای دکتر شاه علی	استاد داور	استادیار	پیام نور	
	محمود علی زاهدی دکتر ضمیری	نماینده تحصیلات تکمیلی	استادیار	گروه معارف	

گواهی اصالت، نشر و حقوق مادی و معنوی اثر

اینجانب حمیدرضا طالقانی اصفهانی؛ دانشجوی ورودی سال 1386 مقطع دکتری تخصصی رشته‌ی مدرسی معارف اسلامی (گرایش انقلاب اسلامی ایران)؛ گواهی می‌نمایم چنانچه در رساله‌ی خود از فکر، ایده و نوشته‌ی دیگری بهره گرفته‌ام، با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم، منبع و مأخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده‌ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد، بر عهده‌ی خویش می‌دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

حمیدرضا طالقانی اصفهانی

تاریخ و امضاء

اینجانب حمیدرضا طالقانی اصفهانی؛ دانشجوی ورودی سال 1386 مقطع دکتری تخصصی رشته‌ی مدرسی معارف اسلامی (گرایش انقلاب اسلامی ایران)، گواهی می‌نمایم چنانچه براساس مطالب رساله‌ی خود، اقدام به انتشار مقاله، کتاب، و ... کنم، ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب، و ... و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

حمیدرضا طالقانی اصفهانی

تاریخ و امضاء

کلیه‌ی حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این رساله، متعلق به دانشگاه پیام نور می‌باشد.

شهریور 1393

اهدا و تقدیم

الحمد لله رب العالمین

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او وامانده و شمارندگان، در شمردن نعمت‌های او درمانده‌اند و افضل سلام‌ها و درودها بر محمد(ص) و اهل بیت(ع) معصوم و برگزیده‌ی او؛ هم آنان که آنچه داریم؛ وامدار وجود و عنایت آنان است و ننگ و نفرین پیوسته و مدام، بر بدخواهان و دشمنانشان تا روزی که کاخ وجود پابرجاست.

پروردگارا؛ پروردگار جهان، انسان، عقل، علم، معرفت، عشق و پروردگار همه‌ی کسانی که عشقشان را در وجودم نهادی، آن چه در این مقام، بر ذهن و قلم این بنده‌ی فقیر جاری شده، از لطف و عنایت توست. امید دارم که آن را به قبول حسن پذیرا شوی و آن را در زمره‌ی اعمال صالحی نهی که بندگان مخلص تو، بی پیرایه و با خلوص نیت، به درگاہ تقدیم می‌کنند. خداوندا! جان ما را صفای خود ده و دل ما را هوای خود ده و چشم ما را ضیای خود ده و ما را از فضل و کرم خود آن ده که آن به.

چیدم گلی ز باغ ادب تا به روز عید

در بارگاه میر، ادب پرور آورم

حیف است با خسان، گل دانش کنی نثار

من گل نثار مردم دانشور آورم

(شهریار)

و آن گاه تقدیم به همه‌ی شهیدان راه حق و آزادی؛ حق رُو ان پاکبازی که جان و مال و هستی خود

را با حضرت دوست سودا کردند؛

و تقدیم به پدرم که عالمانه به من آموخت تا در عرصه‌ی زندگی، راستی و ایستادگی را پیشه کنم؛

و به مادرم؛ اقیانوس بی کران عاطفه که وجودم برایش همه رنج بود و وجودش برایم همه مهر؛

دو فرشته‌ای که از همه چیز گذشتند؛

سختی‌ها را به جان خریدند

و خود را سپر بلای ناملایمات کردند تا من

رَبِّ ارحمهما کما ربَّیانی صغیرا، اجرهما بالاحسان احسانا و بالسَّیِّئات غفرانا ...

و تقدیم به همسرم؛ اسطوره‌ی نجابت، کانون عشق و پناه خستگی‌ها؛

و تقدیم به فرزندم؛ همه‌ی امید من برای فردا و فرداها؛

و

تشکر و قدردانی

من به سرچشمه‌ی خورشید نه خود بردم راه
ذره‌ای بودم و مهر تو مرا بالا برد
«یرفع الله الذین آمنوا منکم والذین اوتوا العلم درجات والله بما تعملون خبیر» (مجادله، آیه‌ی 11)
که ایزد مقامی ببخشد بلند
بر آنان که در بحر دانش دُرند
بر اعمال روشن به سرّ ضمیر
همه هست آگه خدای خبیر

بی تردید همه‌ی مریبان، معلمان، آموزگاران، دبیران و استادان فاضل و فرهیخته‌ای که عقاید و باورها، لذت دانستن، جسارت خواستن، اراده‌ی رسیدن و خلاصه‌ی تمام تجربه‌های زیبای زندگی‌م، مدیون الطاف و صفای سبز آن‌هاست، در موفقیت‌های من نقشی به سزا داشته‌اند. امید که بتوانم رسم بندگی‌شان را بجا آورم؛ زیرا «من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً». شمار آنان بسیار است و ذکر نام مقدسشان در این مختصر نمی‌گنجد. دست همه‌ی آنان را می‌بوسم و برایشان از دادار هستی، افضل جزای خیر و برترین عاقبت نیکو را مسئلت می‌کنم.

اما در این مقام و مجال، بر خود واجب می‌دانم که از زحمات شایسته‌ی استاد فرهیخته و ارجمند:

جناب آقای دکتر جلال درخشه

که با سعه‌ی صدر مثال زدنی و با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در راهنمایی من در این رساله دریغ نمودند و از همراهی و همکاری‌های ارزشمند اساتید معظم مشاور:

جناب آقای دکتر محمدرضا حاتمی

و جناب آقای دکتر محمدرضا ضمیری

که با ریز بینی و دقت عالمانه، نکات دقیقی را یادآوری فرمودند؛

هم‌چنین از زحمات داوران ارجمند رساله:

جناب آقای دکتر حسن خودروان

و جناب آقای دکتر احمد شاه علی

و جناب آقای دکتر سید محمدرضا محمود پناهی

تشکر و قدردانی نمایم.

و چه خرم علمی است که از چشمه‌ی معارف الهیه سیراب شود و چه زیبا دانشی که قبای پرنیان‌ش به عطر و بوی گلستان محمدی معطر شود و چه معماری باشکوهی که سنگ بنایش بر هویت علوی و فرهنگ ناب اهل بیت (ع) رسالت استوار باشد.

امروز کاخ علم، به سروش معنوی و پیام حقیقت، بیش از پیش محتاج راهنمایی است که علاوه بر حفظ دستاوردها، اعتلاء و بالندگی آن را موجب شوند و آن را به نسل‌های بعد بسپارند. انشاءالله.

چکیده:

از مهم‌ترین اولویت‌های انقلاب اسلامی ایران، تأمین و تأدیه حقوق ملت؛ به ویژه حقوق سیاسی مردم بود که توسط رژیم‌های سلطنتی که یکی پس از دیگری بر ایران حکومت کرده بودند، تضييع شده است. گرچه مطالبه‌ی حقوق ملت و از جمله‌ی آن؛ حقوق سیاسی، در دوران مبارزات ملت ایران، وجهه‌ی سیاسی داشت؛ اما در عین حال، مستند به این نگاه دینی بود که شریعت اسلام، تأمین و تأدیه‌ی حقوق ملت را واجب شمرده است.

پیدایش انقلاب اسلامی ایران، دریچه‌ی جدیدی را در اندیشه‌ی سیاسی معاصر گشود و موجب تحول در حوزه‌ی علوم سیاسی و علوم اجتماعی گردید؛ زیرا این انقلاب در تعاریف، نظریه‌پردازی‌ها، ماهیت و دستاوردها، در مقایسه با دیگر انقلاب‌های قرن بیستم، متفاوت ارزیابی می‌شود.

رساله‌ی حاضر، به این مسئله اساسی پرداخته است که حقوق سیاسی ملت؛ با اتکای بر الگوی اندیشه‌ی ناب اسلامی و مبتنی بر مذهب شیعه (قرآن و سنت معصومین (ع))، چگونه قابل تبیین و تفسیر است و آیا مؤلفه‌های حقوق سیاسی ملت، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، منطبق با آموزه‌های مزبور مورد توجه قرار گرفته است. در عین حال مفهوم حقوق سیاسی ملت و مؤلفه‌های آن؛ از منظر آموزه‌های حقوقی و سیاسی در غرب معاصر و گفتمان‌های سیاسی متمایل به آن در داخل کشور، از جهت وجوه تشابه و افتراق با آموزه‌های اسلامی و رویکرد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مورد توجه، نقد و بررسی قرار گرفته است.

استخراج، کشف و تبیین موضع شریعت اسلام و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌ی حقوق سیاسی مردم، اهداف کلی و بررسی نسبت میان رویکرد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به حقوق سیاسی مردم، با آموزه‌های اسلام و به ویژه مذهب تشیع در این زمینه، از جهت اشتراک و یا افتراق، هم‌چنین نسبت میان آموزه‌های شریعت اسلام، با آموزه‌های حقوقی و سیاسی در غرب معاصر و گفتمان‌های سیاسی متمایل به آن در داخل کشور، هم‌چنین بررسی‌های تطبیقی موضع قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با مواضع برخی از قوانین اساسی دیگر کشورها، در این موضوع، اهداف جزئی این مطالعه را تشکیل می‌دهد.

این پژوهش که بنیادی و کاربردی است، از روش مطالعه‌ی توصیفی و تحلیلی سود می‌برد.

واژه‌های کلیدی:

حقوق سیاسی، اسلام، ملت، قانون اساسی، حکومت، جمهوری اسلامی ایران.

فهرست مطالب

مقدمه 1

فصل اول

کلیات و روش پژوهش

1-1. مقدمه	5
2-1. بیان مسئله	5
3-1. اهداف	8
1-3-1. اهداف کلی	8
2-3-1. اهداف جزئی یا اختصاصی	9
4-1. ضرورت، اهمیت و فایده‌ی موضوع	9
5-1. پرسش‌ها	10
1-5-1. پرسش‌های اصلی	10
2-5-1. پرسش‌های فرعی	10
6-1. فرضیه‌ها	11
7-1. قلمرو پژوهش و محدوده‌ی زمانی، مکانی و موضوعی آن	11
8-1. روش پژوهش	13
9-1. مشکلات و کاستی‌ها	15
10-1. پیشنهادی موضوع و جنبه‌های جدید	15

11-1. سازمان‌دهی پژوهش 20

فصل دوم

مباحث نظری و مفهومی

24	1-2. مقدمه
25	2-2. نیازمندی انسان به زندگی اجتماعی
26	3-2. نیاز به قانون و نهاد قدرت
26	1-3-2. چیستی قانون
29	2-3-2. نظام سیاسی
29	3-3-2. سیاست چیست؟
31	4-2. نظام حقوقی
32	1-4-2. حقوق؛ در لغت و اصطلاح
34	الف) حقوق عینی
34	ب) حقوق شخصی
34	ج) علم حقوق
34	د) فن حقوق
35	2-4-2. توسعه‌ی دایره‌ی حقوق
35	3-4-2. اهداف حقوق
36	4-4-2. مبانی حقوق
38	5-4-2. اسلام و حقوق فطری
43	6-4-2. حقوق فردی و حقوق اجتماعی
43	7-4-2. تزاخم حقوق فردی و اجتماعی
44	8-4-2. ملازمه‌ی حقوق و تکالیف
49	5-2. حقوق اساسی
49	1-5-2. جایگاه حقوق اساسی
50	2-5-2. منابع حقوق اساسی
50	3-5-2. قانون اساسی

52 4-5-2. تاریخچه‌ی جنبش قانون اساسی در ایران
54 1-4-5-2. بررسی اجمالی قانون اساسی مشروطیت در ایران
55 2-4-5-2. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
62 5-5-2. مبانی فقهی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
68 6-2. حقوق تطبیقی
70 1-6-2. فواید دانش حقوق تطبیقی
70 2-6-2. سطوح تطبیق
70 3-6-2. حقوق اساسی تطبیقی
73 7-2. حقوق سیاسی
75 8-2. نتیجه‌گیری

فصل سوم

حق حاکمیت سیاسی

78 1-3. مقدمه
79 2-3. حق تعیین سرنوشت یا حق حاکمیت سیاسی
80 3-3. انواع حاکمیت سیاسی و منشأ آن
80 1-3-3. حاکمیت ملی
82 1-1-3-3. حاکمیت ملی؛ از منظر حقوق تطبیقی
84 2-1-3-3. معنا و مفهوم دموکراسی در غرب
88 3-1-3-3. الگوهای دموکراسی
92 2-3-3. حاکمیت دینی
92 1-2-3-3. حاکمیت دینی از منظر برخی از روشن‌فکران دگراندیش ایرانی
92 1-1-2-3-3. دیدگاه آقای محمد مجتهد شبستری
100 2-1-2-3-3. دیدگاه آقای سید هاشم آغاچری
108 2-2-3-3. حاکمیت مطلقه‌ی تکوینی و تشریحی خداوند در اسلام
109 3-2-3-3. حاکمیت خدا یا حاکمیت انسان؟
110 4-2-3-3. امامت و امامت در اسلام

- 113 5-2-3-3. انتصاب یا انتخاب؟
- 117 1-5-2-3-3. تبیین مناقشه‌ی انتخاب و انتصاب
- 118 2-5-2-3-3. وجوه اشتراک دو نظریه
- 118 3-5-2-3-3. بحث در امکان جمع دو نظریه
- 119 4-5-2-3-3. تبیین مفهوم انتصاب
- 119 5-5-2-3-3. تبیین مفهوم انتخاب
- 120 6-5-2-3-3. تقریر محل نزاع
- 121..... الف) زمان قصور ید
- 121 ب) زمان بسط ید
- 122 7-5-2-3-3. ادله‌ی نقلی
- 124 8-5-2-3-3. نحوه‌ی استدلال انتصابیون به حدیث
- 124..... الف) عدم انحصار روایت در قضاوت
- 124..... الف -1) تقریر اول انتصابیون
- 126..... الف -2) تقریر دوم انتصابیون
- 127..... ب) اثبات نصب فقیه برای حکومت
- 127..... ب -1) شبهه‌ی اول انتخابیون
- 128..... ب -2) شبهه‌ی دوم انتخابیون
- 128..... ب -3) شبهه‌ی سوم انتخابیون
- 129..... ب -4) شبهه‌ی چهارم انتخابیون
- 129..... ب -5) شبهه‌ی پنجم انتخابیون
- 131 9-5-2-3-3. نحوه‌ی استدلال انتخابیون به حدیث
- 131..... الف) تقریر اول انتخابیون
- 132..... الف -1) شبهه‌ی انتصابیون
- 132..... ب) تقریر دوم انتخابیون
- 132..... ب -1) شبهه‌ی اول انتصابیون
- 133..... ب -2) شبهه‌ی دوم انتصابیون
- 133 6-2-3-3. نصب عام و نصب خاص
- 139 7-2-3-3. نگاه روشن‌فکران دگراندیش به موضوع ولایت فقیه

140 دیدگاه آقای محسن کدیور 1-7-2-3-3
158 دیدگاه آقای سید هاشم آغاچری 2-7-2-3-3
163 دیدگاه آقای محمد مجتهد شبستری 3-7-2-3-3
168 4-3. بیعت مردم با ولی امر
169 1-4-3. اقوال در حدود اعتبار بیعت
171 2-4-3. مصادیق تاریخی بیعت
172 3-4-3. بحث در حجیت شرعی بیعت
175 1-3-4-3. بررسی و تحلیل روایات بیعت
182 4-4-3. بیعت مردم با ولی فقیه؛ در عصر غیبت
185 1-4-4-3. مقام ثبوت و مقام اثبات
188 5-3. مردم و تأسیس حکومت اسلامی
191 1-5-3. دلایل شرعی ابتدای تأسیس حکومت بر اراده‌ی مردم
191 1-1-5-3. قاعده‌ی تسلیط
191 2-1-5-3. برهان خلف
192 3-1-5-3. روایات بیعت
196 6-3. حق حاکمیت سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
197 1-6-3. رابطه‌ی میان حق حاکمیت سیاسی با ولایت مطلقه‌ی فقیه
198 2-6-3. گستره‌ی اختیارات ولی فقیه
204 1-2-6-3. بررسی شبهات تعارض جایگاه و اختیارات رهبری
204 اول: شبهه‌ی تحدید اختیارات
205 دوم: شبهه‌ی عدم احصای اختیارات
206 سوم: شبهه‌ی بی‌نیازی به قانون اساسی؛ با وجود اختیارات مطلقه‌ی رهبری
208 2-2-6-3. اعمال حاکمیت ولی فقیه بر قوه‌ی مقننه
210 3-2-6-3. اعمال حاکمیت ولی فقیه بر قوه‌ی مجریه
213 4-2-6-3. اعمال حاکمیت ولی فقیه بر قوه‌ی قضائیه
215 5-2-6-3. اعمال حاکمیت ولی فقیه بر سایر نهادها
216 3-6-3. مسئولیت‌ها و وظایف ولی فقیه
222 7-3. نتیجه‌گیری

فصل چهارم

حق مشارکت سیاسی

224	1-4. مقدمه
225	2-4. پیشینه‌ی تاریخی مشارکت سیاسی
228	3-4. مشارکت سیاسی مردم از منظر اسلام
229	1-3-4. بررسی اصل مشورت در قرآن کریم
232	2-3-4. بررسی اصل مشورت در روایات
233	1-2-3-4. مشاوران شایسته
233	2-2-3-4. آثار و نتایج مشورت
236	3-3-4. بررسی مستندات دینی؛ در نقض پیروی از رأی اکثریت
239	4-4. مشارکت مردمی در نگاه تطبیقی
239	1-4-4. نمای کلی مشارکت؛ در حقوق اساسی ایران اسلامی
246	2-4-4. مطالعه‌ی تطبیقی مشارکت؛ در فرانسه، انگلیس، آمریکا و ایران
249	1-2-4-4. شرایط تصدی قدرت؛ در فرانسه، انگلیس، آمریکا و ایران
250	2-2-4-4. عزل مقامات؛ در فرانسه، انگلیس، آمریکا و ایران
250	3-2-4-4. تکالیف و اختیارات اجرایی مقامات؛ در فرانسه، انگلیس، آمریکا و ایران
253	4-2-4-4. اختیارات قضایی و نظامی مقامات؛ در فرانسه، انگلیس، آمریکا و ایران
255	5-2-4-4. اختیارات قانون گذاری مقامات؛ در فرانسه، انگلیس، آمریکا و ایران
257	5-4. مردم و نظام جمهوری اسلامی ایران
260	1-5-4. نقش مردم در اداره‌ی کشور
263	2-5-4. مردم‌سالاری در اعمال حاکمیت
263	1-2-5-4. مردم‌سالاری در قوه‌ی مقننه
266	1-1-2-5-4. نقش شورای نگهبان در تضمین مردم‌سالاری
268	2-2-5-4. مردم‌سالاری در قوه‌ی مجریه
272	3-2-5-4. مردم‌سالاری در قوه‌ی قضائیه
275	6-4. نتیجه‌گیری

فصل پنجم

حق نظارت مردم

- 278 1-5. مقدمه
- 280 2-5. رابطه‌ی حق نظارت با امر به معروف و نهی از منکر و نصیحت زمامداران
- 281 1-2-5. اهمیت حق نظارت؛ از منظر قرآن کریم
- 282 2-2-5. اهمیت حق نظارت؛ از منظر روایات
- 287 3-2-5. امر به معروف و نهی از منکر؛ به منزله‌ی فریضه‌ای سیاسی
- 289 4-2-5. روایات «النصیحه لائمة المسلمین»
- 290 3-5. مراتب نظارت سیاسی در اسلام
- 291 4-5. ضرورت نصیحت زمامداران
- 295 1-4-5. تمهید فضای نظارت، برای مردم
- 297 2-4-5. تضمین آزادی نصیحت
- 298 3-4-5. درخواست نصیحت از مردم
- 299 4-4-5. در دسترس بودن
- 301 5-4-5. افزایش دامنه‌ی سعه‌ی صدر
- 302 6-4-5. حمایت از منتقدان صریح اللهجه
- 304 7-4-5. واکنش مناسب به نصیحت
- 305 5-5. خطوط قرمز در مواجهه با حکومت اسلامی
- 305 1-5-5. ضرورت حفظ حرمت زمامدار در نصیحت
- 306 2-5-5. پرهیز از نزاع
- 308 6-5. مصادیق نصیحت زمامدار در صدر اسلام
- 308 1-6-5. نصیحت حباب بن منذر به پیامبر اعظم (ص)
- 308 2-6-5. نصیحت سعید بن عامر به عمر بن الخطاب
- 309 3-6-5. انتقاد ابن عباس از امیر مؤمنان علی (ع)
- 309 4-6-5. انتقاد تند اشعث از امیر مؤمنان علی (ع)
- 311 5-6-5. اعتراض به امیر مؤمنان علی (ع) پس از جنگ جمل
- 311 6-6-5. روش امیر مؤمنان علی (ع) در مواجهه با خوارج

- 312 7-6-5. برخورد خریّت بن راشد با امیر مؤمنان علی (ع)
- 312 8-6-5. تعیین حقوق خوارج
- 314 7-5. نظارت مردم بر ولیّ فقیه، در زمان غیبت کبرا
- 317 8-5. حق نظارت سیاسی؛ در نگاه تطبیقی
- 320 9-5. حق نظارت سیاسی مردم؛ در جمهوری اسلامی ایران
- 320 1-9-5. حق نظارت سیاسی مردم؛ از منظر امام خمینی (ره)
- 322 2-9-5. حق نظارت سیاسی مردم؛ از منظر مقام معظم رهبری
- 326 3-9-5. حق نظارت سیاسی مردم؛ در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- 326 1-3-9-5. حق نظارت مستقیم و متقابل مردم و دولت
- 327 2-3-9-5. حق نظارت نهادینه شده‌ی مردم در اجزای قدرت سیاسی
- 329 1-2-3-9-5. نظارت نهادینه‌ی مردم در تأسیس نظام
- 329 2-2-3-9-5. نظارت نهادینه‌ی مردم از طریق اصل ولایت فقیه‌ی
- 331 3-2-3-9-5. نظارت نهادینه‌ی مردم در فرایند قانونگزاری حاکمیت
- 333 4-2-2-9-5. نظارت نهادینه‌ی مردم در فرایند اجرایی حاکمیت
- 335 5-2-2-9-5. نظارت نهادینه‌ی مردم در فرایند قضایی حاکمیت
- 337 6-2-2-9-5. نظارت نهادینه‌ی مردم بر سایر اجزای حاکمیت
- 338 10-5. نتیجه گیری

فصل ششم

حق آزادی‌های سیاسی

- 344 1-6. مقدمه
- 345 2-6. تعریف آزادی سیاسی
- 347 1-2-6. تحلیل مبنایی تفاوت رویکردهای دینی و غیر دینی به آزادی
- 348 2-2-6. سیر تحول مبانی حقوق انسان؛ در غرب جدید
- 351 3-2-6. آزادی؛ از منظر اعلامیه‌ی حقوق بشر و شهروند فرانسه
- 354 4-2-6. سیر تحول نگرش لیبرالیستی به حقوق و آزادی‌های انسان؛ در ایران
- 355 1-4-2-4. نمونه‌ای از نگاه روشن‌فکر ایرانی؛ به مقوله‌ی حقوق بشر

- 2-4-2-6. تاریخچه‌ی تأسیس روشن‌فکری سکولار در ایران 362
- 3-4-2-6. اندیشه و آرمان روشن‌فکری ایران؛ پس از پیروزی انقلاب اسلامی 367
- 4-4-2-6. بازگشت روشن‌فکری امروز ایران، به پروتستانیزم دینی؛ یا اسلام اصلاحی 370
- 5-4-2-6. نقد و بررسی پیش‌فرض‌های روشن‌فکری امروز ایران 373
- 6-4-2-6. تئوری‌پردازی برای اصلاح دین! 375
- 7-4-2-6. تقابل اسلام با رویکردهای روشن‌فکری سکولار 382
- 5-2-6. گفتمان اسلام؛ در تعریف آزادی 383
- 1-5-2-6. اختیار تکوینی و اختیار تشریحی 393
- 2-5-2-6. گفتمان اسلام؛ در ریشه و بنیان آزادی 396
- 3-5-2-6. نسبت میان آزادی فطری و آزادی حقوقی 398
- 4-5-2-6. آزادی مطلق در اسلام 400
- 6-2-6. آزادی از نگاه حضرت امام خمینی (ره) 401
- 7-2-6. رویکرد علامه‌ی شهید آیه‌الله مطهری به آزادی 405
- 8-2-6. رویکرد مقام معظم رهبری؛ حضرت آیه‌الله‌العظمی خامنه‌ای؛ به آزادی 413
- 9-2-6. رویکرد حضرت آیه‌الله مصباح یزدی به آزادی 416
- 10-2-6. نمونه‌ای از نگاه روشن‌فکری به آزادی (عبدالکریم سروش) 422
- 3-6. انواع آزادی‌های سیاسی؛ از منظر اسلام 427**
- 1-3-6. حق آزادی اندیشه 427
- 1-1-3-6. تفاوت اندیشه و عقیده 429
- 2-1-3-6. تحمیل عقیده 434
- 3-1-3-6. تفتیش عقیده 434
- 4-1-3-6. اجرای عقیده 438
- 2-3-6. حق آزادی بیان 440
- 1-2-3-6. آزادی بیان؛ از منظر قرآن کریم 440
- 2-2-3-6. آزادی بیان؛ از منظر سنت اسلامی 445
- 4-6. انواع آزادی‌های سیاسی؛ از منظر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران 450**
- 1-4-6. آزادی فکر و عقیده و منع تفتیش عقاید 450
- 2-4-6. آزادی بیان، مطبوعات و رسانه‌ها 451

454 3-4-6. آزادی احزاب و جمعیت‌ها
456 4-4-6. آزادی اجتماعات و راهپیمایی‌ها
457 5-6. نتیجه‌گیری

فصل هفتم

نتایج و دستاوردها

461 1-7. مقدمه
462 2-7. دستاوردهای فصل اول
466 3-7. دستاوردهای فصل دوم
472 4-7. دستاوردهای فصل سوم
477 5-7. دستاوردهای فصل چهارم
481 6-7. دستاوردهای فصل پنجم
485 7-7. دستاوردهای فصل ششم
490 8-7. جمع‌بندی

فهرست منابع و مأخذ

492 الف) منابع فارسی
507 ب) منابع عربی
514 ج) منابع انگلیسی و فرانسه

مقدمه

انقلاب اسلامی، با مشارکت و حضور گسترده‌ی ملت ایران در صحنه‌ی مبارزات توفنده علیه استبداد شاهنشاهی پهلوی، به پیروزی رسید. در تاریخ سیاسی ایران، هیچ گاه حقوق سیاسی ملت، به اندازه‌ی دوره‌ی انقلاب اسلامی، مورد توجه قرار نگرفته است، زیرا تأمین حقوق مردم، یکی از اهداف بنیادین انقلاب اسلامی ایران است.

رژیم‌های سلطنتی که از دیرباز تا سرنگونی دیکتاتوری پهلوی، یکی پس از دیگری بر ایران زمین، حکم رانده‌اند، به تضييع حقوق ملت ایران مبادرت ورزیده و از این رو است که در سال‌های هزار و سی صد و پنجاه و شش و پنجاه و هفت شمسی و حتی از آغاز نهضت اسلامی در دهه‌ی چهل، تأمین و تأدیه‌ی حقوق ملت، از مهم‌ترین اهداف مبارزات مردمی علیه نظام شاهنشاهی شمرده شده است، زیرا در نظریه‌ی سیاسی اسلام، حقوق سیاسی ملت، جایگاهی رفیع داشته و قرآن کریم و سنت صحیح‌ه‌ی نبوی (ص) و اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بر آن تأکید و تصریح فرموده‌اند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی؛ به ویژه در مقطع تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، موضوع حقوق ملت، در کانون توجه‌ی حضرت امام خمینی (ره) و نخبگان فکری و فعالان سیاسی کشور قرار گرفت و موجب گردید که فصل مستقلی از قانون اساسی نظام، به حقوق ملت اختصاص یابد. این مهم بیانگر اهتمام نظام برآمده از مبارزات تاریخی ملت ایران، به تبیین، تدوین و مطالبه‌ی حقوق سیاسی مردم، مبتنی بر دیانت اسلامی و مذهب شیعی می‌باشد.

بنابراین می‌توان گفت که تأمین حقوق سیاسی ملت، به مثابه یکی از ارکان راهبردی اندیشه‌ی سیاسی اسلام و نظام جمهوری اسلامی ایران، در قانون اساسی، مورد توجه‌ی ویژه قرار گرفته و مشخصاً فصل سوم آن، به موضوع حقوق ملت اختصاص یافته است.

اما در این بین، بوده و هستند احزاب، سازمان‌ها و گفتمان‌های سیاسی مختلف که رویکردهای گوناگونی را در تفسیر و تأویل حقوق سیاسی ملت اتخاذ نموده و هریک با تأثیرپذیری از آموزه‌ها و مبانی اعتقادی و سیاسی خاص، از ظنّ خود به پردازش و تحلیل آن اهتمام ورزیده‌اند؛ تا جایی که موضوع حقوق سیاسی ملت، گه گاه به چالشی در صحنه‌ی مسایل سیاسی کشور تبدیل شده است. برخی از گفتمان‌های سیاسی و فکری متمایل به غرب در ایران، به طور گسترده کوشیده‌اند تا حقوق سیاسی ملت را با نگاه به واژگان کلی قانون اساسی، اما در واقع با تکیه بر مبانی و آموزه‌های فکری و سیاسی غرب معاصر و مشخصاً لیبرالیسم، بدون توجه به خاستگاه این آموزه‌ها، تفسیر و تبیین نمایند. این کوشش از آن رو بعمل آمده است که بسیاری از مختصات و مطالب مرتبط با حقوق ملت، در پارادایم حاکم بر جهان معاصر و پس از انقلاب‌های ضد استبدادی و احیاناً دین‌گریز؛ نظیر انقلاب فرانسه مورد توجه قرار گرفته و تبیین شده است. این در حالی است که در آموزه‌های اسلامی، فرازهای مهمی در پاس داشت حقوق مردم بیان شده است، گرچه این آموزه‌ها، در پارادایم سیاسی، کلاسیک ارزیابی می‌شود و در مقایسه‌ی با آموزه‌های غرب معاصر، نیازمند تحلیل و بررسی و یافتن وجوه افتراق و اشتراک است.

از این رو است که پژوهش حاضر می‌کوشد ضمن تبیین و تفسیر روش‌مند حقوق سیاسی ملت؛ با اتکای بر الگوی اندیشه‌ی ناب اسلامی و مبتنی بر مذهب شیعه (قرآن و سنت معصومین (ع) و معرفی و بررسی مؤلفه‌های حقوق سیاسی ملت، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مفهوم حقوق سیاسی ملت و مؤلفه‌های آن؛ از منظر آموزه‌های حقوقی و سیاسی در غرب معاصر و گفتمان‌های سیاسی متمایل به آن در داخل کشور را آشکار نماید و از این رهگذر، ضمن تبیین وجوه تشابه و افتراق حقوق سیاسی ملت، از منظر اسلام و آموزه‌های غرب معاصر، به نقد و بررسی آن بپردازد.

این پژوهش که بنیادی و کاربردی است، از روش تحلیلی و توصیفی سود می‌برد و با استفاده از کتب، مقالات و تحلیل متون مکتوب و بهره‌گیری از روش‌های اسنادی (اسناد موجود در کتابخانه‌های مرجع)، تلاش می‌کند که مبانی حقوق سیاسی ملت در اسلام و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را از جهاتی که گفتیم، بررسی و تبیین نماید.

شاخصه‌های اصلی بحث در این پژوهش، آیات کریمه‌ی قرآن و سنت اسلامی است که بنابر فرضیه‌ی پژوهش، بخشی از فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که متضمن حقوق سیاسی ملت است، از آن برآمده است، بنابراین ضمن استخراج و تبیین شاخصه‌های قرآنی و روایی مربوط به حقوق سیاسی ملت، آن بخش از فصل سوم قانون اساسی که حقوق سیاسی ملت را تضمین

می‌کند، بر اساس آن، مورد نقد و بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. استفاده از تفاسیر معتبر قرآن کریم، برای تبیین آیات مربوطه، هم‌چنین کتب حدیثی معتبر، مورد توجه ویژه قرار خواهد گرفت. این پژوهش، به مطالعه‌ی تاریخی - تطبیقی نیز مبادرت می‌ورزد؛ به این معنا که علاوه بر بررسی موضوع حقوق سیاسی ملت نزد تمدن‌های تاریخی، از منظر حقوق اساسی تطبیقی نیز، حقوق سیاسی ملت را در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، با برخی از سایر قوانین اساسی دیگر کشورها مقایسه خواهد کرد.

موضوع مورد مطالعه‌ی ما، از جهت زمانی و مکانی، جهان شمول بوده لیکن قلمرو موضوعی آن به علوم اجتماعی و بطور مشخص، دانش حقوق و سیاست محدود می‌باشد. این تحقیق با تمرکز بر گستره‌ی تاریخی تمدن اسلامی و تجدید حیات آن در عصر جمهوری اسلامی ایران، تفکر اسلامی را الگو و شاخص قرار داده و موضوع حقوق سیاسی ملت‌ها را در آموزه‌های دینی و غرب معاصر به تحلیل، نقد و بررسی می‌نشیند.

دغدغه‌ی اصلی در این پژوهش، پرداختن به این مسئله است که حقوق سیاسی مردم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، چگونه با مبانی اندیشه اسلامی و شیعی، قابل تطبیق، تبیین و بررسی است و چالش‌های فراروی رویکردهای دیگر که بویژه از آموزه‌های فکری و سیاسی غرب مدرن الهام و الگو می‌گیرند، از جهت افتراق و اشتراک با مبانی مزبور، چیست؟

دست یافتن به پاسخ روش‌مند این پرسش، علاوه بر آن که ماهیت فکری و جهت‌گیری سیاسی نحله‌های داخلی متمایل به غرب را که به موضوع حقوق سیاسی ملت پرداخته‌اند، آشکار می‌سازد؛ در عین حال شاخص فکری اصیل و متقنی را در فهم حقوق سیاسی ملت، با تکیه‌ی بر منابع دینی به‌دست داده و از این رهگذر، امکان پیگیری حقوق واقعی مردم را برای همه‌ی کسانی که دل در گرو اسلام ناب محمدی (ص) دارند، فراهم می‌نماید.